

Dr hab. Eugenia Sojka
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Humanistyczny
Instytut Literaturoznawstwa
Instytut Nauk o Kulturze

Recenzja

rozprawy doktorskiej pana mgra Michała Kapisa

pt. Features of oralisation in Indigenous prose of Canada, South Africa and New Zealand

[Cechy oralizacji w indygenicznej prozie kanadyjskiej, południowoafrykańskiej i
nowozelandzkiej]

Praca doktorska została napisana na Wydziale Anglistyki Uniwersytetu im. Adama
Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Agnieszki Rzepy

OPINIA OGÓLNA

Rozprawę doktorską przygotowaną przez pana magistra Michała Kapisa, która koncentruje się na wnikliwej analizie cech „oralizacji w indygenicznej prozie kanadyjskiej, południowoafrykańskiej i nowozelandzkiej” w kontekście kulturowym, oceniam pozytywnie, co uzasadniam w poniższych refleksjach.

Jest to rozprawa niezwykle ambitna, która obejmuje ogromny zakres materiału dotyczącego literatur rdzennych z trzech obszarów kulturowych, co świadczy o erudycji autora i tytanicznej pracy, jaką musiał włożyć w przygotowanie tego projektu.

Dysertacja mgra Kapisa przyczynia się do rozwoju transkulturowych badań nad literaturami indygennymi przez krytyków/badaczy pochodzenia nierdzennego, którzy nie tylko są sojusznikami ludności natywnej, ale czują się odpowiedzialni za budowanie dialogu interkulturowego. Doktorant jasno określa swoją pozycję badawczą, i zgodnie z etycznymi zasadami określonymi w metodologiach indygennych, wyraźnie określa swoje podejście krytyczne, wskazując również na świadomość ograniczeń wynikających z jego usytuowania w Europie. Dokonuje on tego co może zrobić badacz pochodzenia nierdzennego, który nie

jest zanurzony w konkretnej indygennej kulturze i nie realizuje konkretnego projektu we współpracy z przedstawicielami tej kultury czy ‘strażnikami wiedzy’ – poszukuje uniwersalnych cech indygennej literatury oralizowanych. Zatem, świadomy ograniczeń swojej sytuacji, wybiera temat, który może zrealizować opierając się na opublikowanych tekstach, wywiadach i opracowaniach krytycznych autorów pochodzenia rdzennego, czytanych w kontekście materiału teoretycznego autorstwa zarówno badaczy indygennej jak i nie-indygennej. Doktorant wyraża nadzieję, że wnikliwe studium procesów oralizacji w specyficznych/ konkretnych indygennej grupach kulturowych zostanie przeprowadzone przez badaczy znających złożoność danych kultur i ich tradycji ustnych – określa zatem kierunek dalszych badań, co niewątpliwie świadczy o jego dojrzałości naukowej

W związku z obecnym dużym zainteresowaniem tematyką literatur i kultur rdzennych, i wzrastającym znaczeniem filozofii i metodologii indygennej, oraz procesami dekolonizacji i indygenizacji nie tylko w dawnych koloniach brytyjskich, ale również globalnie, podjęty przez Doktoranta temat świadczy o wadze i aktualności jego badań oraz dojrzałości naukowej. Komparatywny charakter tej pracy dotyczący autorów z wielu grup indygennej na trzech kontynentach, pozwala na wpisanie/ zaklasyfikowanie jej w rozwijający się w ostatniej dekadzie dyskurs badań transindygennej (transindigenous studies).

Wybór tekstów do analizy wskazuje na dobrą znajomość wybranej dziedziny i szerokie kompetencje Doktoranta, który jest głęboko zaangażowany w wybraną tematykę i zna najnowsze trendy w rozwoju literatur indygennej, i to w trzech obszarach kulturowych, co jest godne podziwu. Ponadto proponuje on nową terminologię krytyczną - literatura oralizowana (oralised literature). W celu zobrazowania uniwersalnych cech literatur oralizowanych koncentruje się na analizie 21 tekstów siedemnastu autorów, co pozwala na wyciągnięcie adekwatnych wniosków zaproponowanych w tej rozprawie, przy jednoczesnym wykazaniu wiedzy o złożoności tych literatur wywodzących się z konkretnych grup i obszarów kulturowych.

Doktorant opracował solidne, użyteczne akademicko kompendium podstawowych i uniwersalnych stylistycznych i typograficznych cech oralizacji, które może służyć do badania literatur indygennej w innych rejonach świata. Dokonuje on dobrej syntezy teoretycznego dyskursu dotyczącego tematyki oralizacji i piśmiennictwa, oraz trafnie wykazuje różnice

między pojęciem oralności w dyskursach zachodnich i indygennych. Na szczególną uwagę zasługuje materiał poświęcony indygennej koncepcjom literatury w formie ustnej i pisanej oraz opiniom autorów i badaczy indygennych na temat strategii translacji językowej i kulturowej. Na pochwałę zasługuje wnikliwa i rzetelna interpretacja wybranych tekstów, oparta na opracowanym przez Doktoranta dyskursie krytycznym.

Tematyka oralności i piśmiennictwa analizowana jest zarówno z punktu widzenia badaczy zachodnich (literaturoznawców i etnografów), jak i tych pochodzenia rdzennego, łącznie z autorami omawianych tekstów oraz przedstawicielami starszyzny (elders). Ich opinie wskazują na zaangażowanie w tematykę kulturowej translacji zjawiska oralności w prozie, z równoczesnym podkreśleniem wagi indygennej onto-epistemologii i aksjologii we współczesnym świecie. Doktorant wybiera do analizy narracje ustne, które są równocześnie narzędziem przekazywania tradycji, filozofii i wartości kultury. Głos autorów pochodzenia rdzennego jest w niniejszej pracy dominujący, co sytuuje ją wśród badań afirmujących indygenne literatury, estetyki i filozofie indygenne. Autor cytuje fragmenty wielu rdzennych tekstów, które są podstawą komparatywnej analizy literatury oralizowanej, przybliżając w ten sposób teksty mało znane oraz wprowadzając je w obieg krytyki i literatury globalnej. Cytuje również badaczy indygennych, którzy często są pomijani w pracach badaczy z kultur dominujących, dzięki czemu rozprawa ta przyczynia się również do pozytywnych zmian w geopolityce wiedzy.

Praca wzbogaca ponadto wiedzę historycznoliteracką dotyczącą wybranych obszarów kulturowych. Przedstawiając komparatywny zarys rozwoju literatur indygennych w Kanadzie, Nowej Zelandii i RPA, Doktorant wykazuje umiejętność syntezy bardzo dużego zakresu materiału.

SZCZEGÓŁOWA OCENA MERYTORYCZNA / KWESTIE POLEMICZNE

Początek rozprawy jest znakomity, pierwszy akapit wciąga w świat opowieści, a Doktorant również określa swoją dysertację jako opowieść, zainspirowaną opowieściami z wielorakich rdzennych kultur świata. Już te słowa zapowiadają ogromny zakres materiału analizowanego w tym projekcie badawczym, który oprócz części teoretycznej, oraz opisu kontekstu kulturowego dotyczącego literatur ludności rdzennej Kanady, Australii i Afryki Południowej,

skupia się na komparatywnej analizie 21 przykładów prozy literackiej, reprezentujących twórczość pisarzy pochodzenia rdzennego, zamieszkujących na terenach wyżej wymienionych krajów. Jestem pod wrażeniem ogromu pracy badawczej, jaką wykonał Doktorant.

Niewątpliwym nowatorstwem i wartością tej pracy jest wybór tematyki. Nie było dotąd obszernej i wnikliwej pracy porównawczej dotyczącej oralizacji literatur rdzennych w Kanadzie, Nowej Zelandii i RPA, z wyjątkiem krótkiego artykułu Margery Fee z 1997 roku (choć nie omawia ona tekstów rdzennych pochodzących z terenów południowoafrykańskich). Niniejszy projekt badawczy zatem nie tylko wzbogaca i kontynuuje badania literackie nad oralnością w prozie angielskojęzycznej poszczególnych autorów pochodzenia rdzennego z wymienionych krajów, ale poszerza je o aspekt komparatywny. Zasadniczym atrybutem pracy jest zastosowanie na gruncie literaturoznawstwa komparatywnego koncepcji literatury oralizowanej.

Doktorant dokonuje syntezy i systematyzacji badań dotyczących oralizacji oraz wykazuje uniwersalność pewnych cech tej strategii interkulturowej translacji w literaturach rdzennych. Bardzo wartościowe i przydatne jest przygotowane przez niego kompendium „podstawowych i uniwersalnych” technik oralizacji, które może służyć indygenym autorom do „tworzenia oralizowanej prozy”, a badaczom do jej analizy. Skupia się na stylistycznych i typograficznych cechach oralizacji, które łączy z wybranymi ontologicznymi i epistemologicznymi aspektami rdzennych tekstów (pojęcie czasu, postacie archetypowe oraz inne elementy kultur indygennych). Omawia również oralizowane formy i gatunki literackie. „Storytelling” traktuje jako główną formę rdzennej ekspresji kulturowej, a translacja przekazu ustnego w formę pisaną w procesie oralizowania literatury, interpretowana jest jako akt pojednania między mową i pismem, co w kontekście kulturowym, jak pisze Doktorant, jest krokiem w kierunku pojednania kultur rdzennych i dominujących; istotne jest, iż autorzy rdzenni dzielą się swoimi tradycjami ustnymi z całym światem.

Ta ostatnia refleksja znajduje we wnioskach omawianej rozprawy, jak również stwierdzenie, iż twórczość pisarzy pochodzenia rdzennego może być interpretowana jako wyraz indygenego nacjonalizmu literackiego (Indigenous literary nationalism) (p. 189). Jest to dobry komentarz, ale bardziej adekwatny termin używany dzisiaj w krytyce indygennej to „suwerenność literacka” (literary sovereignty), muzyczna czy teatralna. W całej rozprawie

Doktorant jednak nie wchodzi w dyskusję na temat politycznych aspektów twórczości rdzennej, chociaż są one istotne dla większości twórców. Glen Coulthard (Dene), na przykład, podkreśla, iż indygenne odrodzenie (resurgence) to ruch „[i]ntelektualny, społeczny, polityczny i artystyczny”¹. Mgr Kapis stroni również od interpretacji, które wpisywałyby analizowane przez niego teksty w ramy interpretacyjne koncentrujące się na procesach dekolonizacji czy indygenizacji. Indygenizacja prowadzi do recentralizacji i afirmacji filozofii rdzennych oraz łączenia dwóch odmiennych systemów wiedzy. W swojej rozprawie Doktorant oddaje jednak głos autorom i badaczom rdzennym, którzy faktycznie dokonują dekolonizacyjnych i indygenizacyjnych interwencji w obszarze literatury czy kultury, zatem ich twórczość, można powiedzieć, wpisuje się w wymienione wyżej procesy, chociaż Doktorant nie używa tej terminologii.

Nawet rozważanie dotyczące postmodernizmu i wskazanie powodów odrzucenia tego dyskursu przez wielu autorów/ badaczy rdzennych jest również typem refleksji dekolonialnej. Ważne jest jednak, iż Doktorant bierze pod uwagę indygenne i zachodnie metody interpretacji, podkreśla, że istotny jest rdzenny kontekst, że teksty te nie powinny być lekceważone ze względu na odejście od zachodnich standardów literackich („they must not be disregarded for their departure from non-Indigenous literary standards” p. 189). Jest w tym stwierdzeniu jednak mały niedosyt, czy też zdziwienia. Doktorant wskazuje na znaczenie literatury indygennej, jej wkład w literaturę światową, ale równocześnie, w pewnych fragmentach pracy, ocenia ją z punktu widzenia badacza zachodniego, gdyż to zachodnie dyskursy krytyczne są dla niego punktem odniesienia. Według krytyki indygennej, teksty autorów pochodzenia rdzennego nie „wymagają” walidacji czy afirmacji przez badaczy zachodnich. Niestety, krytyczne teksty badaczy pochodzenia rdzennego, są niejednokrotnie pomijane w dyskursie kultur dominujących, chociaż często wyprzedzają badania krytyków zachodnich².

Chciałabym zasugerować, aby w przyszłości Doktorant spojrział na literaturę rdzenną z punktu widzenia wybranej metodologii indygennej czy metodologii indygennych. Jest ich

---

¹ G. Coulthard, *Red Skin, White Masks: Rejecting the Colonial Politics of Recognition*, Minneapolis 2014, s. 156.

² Dobrym przykładem są badania nad nowym materializmem w kulturach Zachodu, pomijające rdzenne systemy wiedzy i badaczy pochodzenia rdzennego. Zob. Reakcję Zoe Todd (Metis/otipemisiw) na badania Karen Barad w: *An Indigenous Feminist’s Take On The Ontological Turn: ‘Ontology’ Is Just Another Word For Colonialism*, „Journal of Historical Sociology.”

wiele, wywodzących się z konkretnych grup kulturowych, ale pewne cechy są wspólne, i tu istnieje podobieństwo do wspólnych/ „uniwersalnych” cech i strategii oralizacji. Takie podejście mogłoby być wartościowym dopełnieniem czy też alternatywnym spojrzeniem na obecny projekt analizy literatury oralizowanej³. W swojej rozprawie Doktorant analizuje wybrane epistemologiczne i ontologiczne aspekty tekstów, ale więcej uwagi poświęca strategiom oralizowania literatury, co jest oczywiście bardzo cennym wkładem w dyskurs krytyczny.

Prace nad tradycjami i protokołami opowieści (stories / storytelling) konkretnej grupy kulturowej dopiero powstają na podstawie badań przedstawicieli tych grup, którzy wyrastali w rodzimych tradycjach, czy też mają dostęp do wiedzy starszyny lub strażników wiedzy (knowledge keepers). Jest to ekscytujący okres w rozwoju badań, gdyż dzięki rosnącej liczbie akademickich badaczy, magistrantów i doktorantów pochodzenia rdzennego, jak również autorów wywodzących się z konkretnych kultur, mamy możliwość dotknięcia pewnych aspektów wiedzy i filozofii indygennych, które często były błędnie interpretowane przez badaczy zachodnich, tych, którzy nie współpracowali z ludnością rdzenną, czy też nie przestrzegali etyki badań, które powinny być prowadzone w dialogu z ludnością rdzenną, bądź z przedstawicielami ludności rdzennej, and nie poza nimi/nad nimi.

Warto przyjrzeć się najnowszym badaniom krytyków/badaczy/ filozofów indygennych, gdyż uzyskujemy wiedzę, która pozwala na re-interpretację takich terminów jak mit, magia, rzeczywistość, ziemia (land), tożsamość, indygenność, duchowość, czy two-spirit identity – które w niniejszej pracy czasami niezbyt jasno tłumaczą złożoność indygennej wiedzy/poglądów dotyczących tych tematów⁴. Nie znaczy to, że Doktorant w ogóle nie przytacza poglądów przedstawicieli ludności rdzennej. Robi to, ale niektóre terminy

---

³ Zob. Linda Tuhiwai Smith (Māori), *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples* (London: Zed Books, 1999); Margaret Kovach (Nêhiyaw and Saulteaux), *Indigenous Methodologies: Characteristics, Conversations, and Contexts* (Toronto: University of Toronto Press, 2009); Wilson Shawn, *Research is ceremony: Indigenous research methods*, Halifax: Fernwood Publishing, 2008.

⁴ Zob. V. Watts, „Re-meaning the sacred: colonial damage and indigenous cosmologies, praca doktorska, Queen’s University, Kingston, 2016; Z. Todd, An Indigenous Feminist’s Take On The Ontological Turn: ‘Ontology’ Is Just Another Word For Colonialism, „Journal of Historical Sociology” 2016, nr 29 (1), s. 4–22; J. Sundberg, Decolonizing posthumanist geographies, „Cultural geographies” 2014, nr 21 (1), s. 33–47; E. Tuck, K.W. Yang, Decolonization is not a metaphor, „Decolonization: Indigeneity, Education & Society” 2012, nr 1 (1), s. 1–40; L. Simpson, Anticolonial Strategies for the Recovery and Maintenance of Indigenous Knowledge, „American Indian Quarterly” 2004, nr 28 (3/4), s. 373–384; M. Blaser, Ontology and indigeneity: on the political ontology of heterogenous assemblages, „Cultural Geographies” 2012, nr 21 (1), s. 1–10.

wymagają szerszego wyjaśnienia, chociażby w przypisach. W filozofii indygennej miejsce zachodnich uniwersalistycznych teorii zajmują, na przykład, teorie pluriwersalistyczne, wskazujące na pluralistyczny charakter rzeczywistości. Formuła „myślę, skąd jestem” zakłada też współistnienie wielu różnych ontologii. Indygenna koncepcja rzeczywistości oparta jest na przekonaniu o pierwotnej jedności wszystkich form życia, pozostających ze sobą w silnych związkach, odpowiedzialnych za równowagę życia na ziemi. W koncepcjach związanych z pluralistycznymi rzeczywistościami, osoba jest kategorią relacyjną, a tożsamość budowana jest w procesie interakcji z innymi bytami — zarówno ludzkimi, jak i nie-ludzkimi. Sam termin „tożsamość” jest kolonialny, pochodzi on z dyskursu promującego indywidualizm, a nie kolektywne dobro, i jest „antyrelacyjny”.

Doktorant wykazuje dużą wiedzę omawiając postać trickstera w trzech wybranych obszarach kulturowych, ale sugeruję jeszcze zapoznanie się z opracowaniem krytycznym pod redakcją Deanny Reder i Lindy M. Morra, *Troubling Tricksters: Revisioning Critical Conversations* (2010).

W streszczeniu swojej dysertacji autor pisze: „Niniejsza rozprawa analizuje wybrane przykłady prozy anglojęzycznej autorstwa indygenicznego Kanadyjczyków, Południowoafrykańczyków i Nowozelandczyków”. Pragnę zwrócić uwagę na konieczność dekolonizacji kolonialnej terminologii tożsamościowej, zgodnie, na przykład, z opublikowanymi przez Gregory’ego Younginga (Cree) wytycznymi w *Elements of Indigenous Style. A Guide for Writing by and about Indigenous Peoples* (2019).

Nawet terminy takie jak „rdzenny”, „natywny”, „aborygenny”, „autochtoniczny” — i nawet najbardziej popularny w ostatniej dekadzie „indygeny” czy „indygeniczny” należą do dyskursu kolonialnego. Każdy rdzenny naród ma kulturowo specyficzną tożsamość, którą sam nazywa w swoim języku. W niniejszym opracowaniu istotne jest, oczywiście, podanie „przynależności” państwowej autorów pochodzenia rdzennego, ale warto sprawdzić czy dane osoby chcą się w ten sposób identyfikować. W kontekście tej rozprawy bezpieczniej jest używać terminu „autorzy pochodzenia rdzennego z / czy zamieszkujący tereny współczesnej Kanady, Nowej Zelandii i RPA. Przyznaję jednak, że Doktorant we właściwy sposób określa przynależność kulturową pisarzy/krytyków do konkretnych grup kulturowych.

Po tych refleksjach dotyczących warstwy filozoficznej rozprawy, chciałabym jeszcze dodać, iż oprócz identyfikacji narzędzi oralizacji w anglojęzycznej prozie rdzennej, warto byłoby również poddać refleksji tematykę translacji interkulturowej czy transindygennej jako problemu teoretycznego oraz jego zastosowania praktycznego, ale to również sprawa dalszych badań.

Ponownie pragnę podkreślić, iż zaplanowany cel pracy Doktoranta został zrealizowany z sukcesem. Powyższe uwagi, mam nadzieję, mogą stać się inspiracją do ukierunkowania dalszych badań. Nie zmieniają mojej pozytywnej opinii o pracy, która pod względem merytorycznym zasługuje na pozytywną ocenę

WARSZTAT BADAWCZY

Doktorant jasno określa cele swojej rozprawy i konsekwentnie je realizuje. Dokonuje syntezy badań nt. procesów oralizacji w trzech krajach, tworzy kompendium podstawowych i uniwersalnych stylistycznych i typograficznych cech oralizacji, które mogą służyć do badania literatur indygennych w innych rejonach świata. Przedstawia komparatywny zarys rozwoju literatur indygennych w Kanadzie, Nowej Zelandii i RPA, oraz analizuje 21 tekstów, koncentrując się na komparatywnej analizie elementów stylu i fabuły, oraz wybranych aspektów rdzennych filozofii oraz archetypowych postaci z tradycji ustnych. Doktorant umiejętnie panuje nad ogromnym zakresem badanego materiału literackiego o krytycznego. Jestem pod wrażeniem jego erudycji i trafnego wyboru tekstów.

Praca zawiera klarowny opis założeń metodologicznych. Część pracy, która przedstawia cechy literatury oralizowanej, jest świetną syntezą wielorakich materiałów krytycznych z trzech omawianych obszarów kulturowych, co stanowi pomocny materiał źródłowy dla badaczy literatur oralizowanych na świecie. Swoją metodologię badawczą autor określa jako zaczerpniętą „z rdzennych (Vizenor 1989b, Melbourne 1991, Maracle 1994, Archibald 2008, Blaeser 2016) oraz zachodnich (Ong 1982, Kashula 2002, Allen 2012) badań literaturoznawczych i kulturoznawczych na tematy związane z oralnością i piśmiennością, jak również tradycjami ustnymi w Kanadzie, RPA i Nowej Zelandii (Okpewho 1992, Eigenbrod 1995, McRae 2000).” Doktorant sprawnie korzysta z dużej liczby tekstów krytycznych, które trafnie interpretuje i wykorzystuje kreatywnie do analizy literatury oralizowanej. Wchodzi on w dyskusję z teoretykami i autorami tekstów, co jest oczywiście również

świadectwem dojrzałości badawczej. Określa również kierunek dalszych badań literatur oralizowanych, np. w sferze teatru, ale wskazuje, iż aby tego dokonać potrzebne jest nowe podejście do tej tematyki. Jestem bardzo zainteresowana tym zagadnieniem, i prosiłabym o wypowiedzenie się na ten temat w czasie obrony.

Warto zaznaczyć, że Doktorant posługuje się nowymi cyfrowymi narzędziami badawczymi, które pozwalają mu na głębszy wgląd w językową warstwę literatury oralizowanej. Praca zawiera tabele przedstawiające przeciętną ilość słów w zdaniu w transkrybowanych opowieściach rdzennych, co pozwala na sformułowanie odpowiednich wniosków dotyczących różnic w prozie oralizowanej i nie-oralizowanej.

Dysertacja ta wyróżnia się językowo, jest wolna od błędów składniowych, ortograficznych i stylistycznych, napisana jest bardzo dobrym językiem angielskim, we właściwym dyskursie akademickim, a jej struktura jest również wzorowa. Pod względem redakcyjnym, a także w zakresie przygotowania bibliografii, pracę oceniam wysoko. Zaproponowana bibliografia spełnia kryteria stawiane pracom doktorskim

WNIOSEK KOŃCOWY

Po analizie przedłożonej rozprawy doktorskiej stwierdzam, że wnosi ona cenny wkład w poszerzenie wiedzy w zakresie literaturoznawstwa i kulturoznawstwa, potwierdza, wiedzę oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych przez Doktoranta, jest wartościową propozycją narzędzi badawczych do analizy literatury oralizowanej. Przyczynia się również do rozwoju transkulturowych badań nad literaturami indygennymi przez badaczy pochodzenia niemieckiego oraz wzbogaca wiedzę historycznoliteracką dotyczącą wybranych obszarów kulturowych. Podsumowując, rozprawę doktorską mgra Kapisa oceniam pozytywnie, gdyż bez wątpienia spełnia ona kryteria stawiane rozprawom doktorskim.

